MEDIAN FORMULAS IN THE ROMANIAN FAIRY TALE

Maria Movilă (Popa)
"Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: Traditional formulas in Romanian fairy tales are based on oral tradition. Median formulas asure the continuity of comunication, calling and verifying the attention of hearers. If the initial and final formulas have enjoyed more attention from researchers, median formulas play an insignificant part in literature. This is because median formulas require greater consideration and an extra effort to be detected. They are found throughout the narrative, and their diversity and multiplicity have made systematization and classification difficult. Nicolae Roşianu had a major interest in these formulas, and ranked them according to how they arouse and verify hearers' attention and curiosiy. There are external formulas and internal median formulas, each with its subgroups. Median formulas are characterized by a great diversity and richness, and they play a substantial part in every fairy tale.

Keywords: fairy tale, internal median formulas, external median formulas, formulas of verification, formulas of transition, magical formulas.

Organizarea prozei în basm are la bază tradiţia orală. Formula de început marchează intrarea în lumea minunată a basmului, prin pătrunderea „dincolo", în lumea ficţiunii, formulele mediane menţin atenţia, împrăştie oboseala şi evită confuzia cu realul, iar formulele de final vin să trezească la realitate.

Formulele mediane asigură continuitatea comunicării, solicită sau verifică atenţia ascultătorilor. Dacă formulele inițiale și finale s-au bucurat de o atenție mai mare din partea cercetătorilor, formulele mediane ocupă un loc neînsemnat în lucrările de specialitate. Acest lucru se datorează faptului că formulele mediane cer o mai mare atenție și un efort în plus pentru a fi depistate. Ele pot fi întâlnite pe întreg parcursul narațiunii, iar diversitatea și multitudinea lor a ridicat greutăți privind sistematizarea sau clasificarea acestora. În ceea ce privește terminologia utilizată, întâlnim mai multe accepțiuni ale formulei. B. P. Hasdeu folosește termenul de „formulă medială", Paul Sébillot numește formulele din interiorul basmului „formules intercalaires", iar Lazăr Șăineanu, „formule mediane". Sunt noțiuni cu sfere de cuprindere diferite, iar termenul de „formulă mediană" este cel mai adecvat.[1]

Lazăr Șăineanu distinge formule mediane, redate în versuri: Locuțiunea stereotipă pentru o luptă intensă „Și se luptară / Și se luptară,/ Zi de vară până seară." ; rugăciunea băiatului către dafinul înflorit: „Dafine, dafine,/ cu săpălugă de aur săpatu-te-am,/ Cu năstrapă de aur udatu-te-am,/ Cu ștergar de mătase ștersu-te-am/ Dă-mi darul d-a mă face oricând voi voi eu să nu fiu văzut de nimeni." O altă locuțiune stereotipă pentru cale îndelungată: „Zi de vară/ Până seară,/ Cale lungă,/ Să-i ajungă" ; strigătul zmeului către calul năzdrăvan, la apropierea de podul sub

[1] Cf. Nicolae Roșianu, *Stereotipia basmului*, Editura Univers, București, 1973, pp. 99-100.

BDD-A23172 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:16 UTC)

care sta ascuns Făt- Frumos: „Hi! cal de leu,/ de paraleu,/ De bun viteaz al meu!/ Ce stai/ Și răsai,/ Și-ndărăt te dai?”[2]

B. P. Hasdeu constată că „formulele mediale” sunt totdeauna rimate, creând o „plăcută diversiune în mijlocul prozei”. Exemplele oferite sunt din basmul popular *Țugunea*. Ruga lui Țugunea la Dumnezeu e reprodusă în formă versificată: „Să-l fac-o albină/ să treacă pe mare/ ca printr-o grădină.” Zmeul și eroul se luptă: „În luptă,/ că e mai dreaptă,/ de la Dumnezeu lăsată. Se luptară,/ se luptară,/ zi de vară/ până-n seară.” În călătoria făcută de Țugunea, se întâlnește cu „o droaie de țânțari,/ unii mai mici, alții mai mari.” Uneori aceeași formulă mediană se repetă de mai multe ori pe parcursul unui basm: „Scumpă masă,/ de mătasă,/ Ia aminte/ De te-tinde,/ Cu mâncări,/ Cu țâgări,/ Și cu vin/ De pelin...”(basmul *Ganul Țiganul*, cules de Reteganul)

Ovidiu Bârlea afirmă că formulele mediane sunt mai sărace în forme decât celelalte formule ale basmului și se reduc la un singur tip care are funcția de a solicita sau verifica atenția ascultătorilor. Formula mediană nu apare constant în interiorul basmului, fiind utilizată de narator doar atunci când apare oboseala auditoriului. Formula mediană nu poate fi inserată în narațiune, la întâmplare, ci se folosește la schimbarea locului acțiunii care e și începutul unui nou episod: „Apăi s-o dus multă lume-mpărățâie,/ ca Dumn’edzău să n’e țâie,/ ca cuvântu d’im poveste,/ să d’e-aij mai lungă șî mai frumosă ieste!.”(*Povestea lui Harap Alb*) „Formulările pregnanate”, în versuri pe care le întâlnim în narațiune nu pot fi considerate formule mediane, e de părere Ovidiu Bârlea. Acestea nu au o funcție exterioară acțiunii și nu sunt independente de anumite tipuri sau episoade. Ele sunt „clișee călătoare” care vin să îmbrace mai poetic schema tradițională a narațiunii.[3]

Formulele mediane marchează pauzele necesare povestitorului și mai pot fi privite ca „decor la o arhitectură epică” specifică prozei fabuloase. Ele devin formulări poetice spuse și reluate de povestitor cu scopul de a-i încânta pe ascultători. „Fugiți, zmeilor, și vă ascundeți, căci iată că vine Ilie/ Pălie/ Să vă potopească/ Să vă pârjolească/ Și după el Luceflenderu/ Să vă ia suflengheru...” În unele basme, formulele sunt dezvoltate, basmul evoluând spre poemă în versuri ; se citează în acest sens din basmul *Cerbul*: „Frate, frate Tirioane/ Vino, bag-a tale coarne/ Tocma-n fundul ăst de apă/ Unde soru-ta se-neacă/”*;* iar fratele, metamorfozat în animal răspunde: „Soră, soră, draga-mea/ Duce-m-aș să am putere/ Dar țiganca m-a legat/ de un stâlp m-a ferecat.” Formulele mediane au și rolul de a caracteriza personajele, pe lângă acela de a menține vie atenția și curiozitatea ascultătorilor.[4]

Nicolae Roșianu acordă o atenție sporită formulelor mediane din basme și distinge două tipuri de grupe*: I. Formule mediane „externe”, II. Formule mediane „interne.”*

Formule mediane externe

[2] Cf. Lazăr Șăineanu*, Basmele române în comparaţiune cu legendele antice clasice şi în legătură cu basmele popoarelor învecinate şi ale tuturor popoarelor romanice*, Editura Minerva, Bucureşti, 1978, pp.146-149.
[3] Cf. Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, Editura pentru Literatură, București, 1966, pp.78-81.
[4] Cf. Gheorghe Vrabie, *Proza populară românească*, Editura Albatros, București, 1986, pp. 224-226.

BDD-A23172 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:16 UTC)

Formulele mediane externe îndeplinesc în cadrul basmului funcţia de a trezi curiozitatea ascultătorilor şi de a le verifica atenţia. Se pot distinge trei subgrupe ale funcţiilor mediane externe, fiecare din ele îndeplinind anumite funcţii:

1. *Formule prin care se urmăreşte trezirea curiozităţii ascultătorilor, solicitându-li-se astfel atenţia;*
2. *Formule prin care se verifică atenţia ascultătorilor;*
3. *Formule de trecere.*

1. *Formule prin care se urmăreşte trezirea curiozităţii ascultătorilor, solicitându-li-se astfel atenţia*

Nicolae Roşianu notează câteva formule care sunt aparent legate de acţiunea eroului. Acestea sunt utilizate la schimbarea locului acţiunii care este şi începutul unui nou episod. Formula este introdusă prin verbul *a se duce* la timpul trecut (perfect simplu): „Şi se duseră multă lume împărăţie, ca Dumnezeu să ne ţie, că din poveste multă înainte este, mai mândră şi mai frumoasă s-ascultaţi şi dumneavoastră: cine a asculta bine a învăţa...”(Pop-Reteganul); „Se duseră şi iar se mai duseră, cale lungă ca Dumnezeu să ne ajungă, că cuvântul din poveste înainte mai lung şi mai frumos este. Este ce este, basmul d-aici înainte se gătește.”(Filimon); „Şi se duse, şi se duse Făt-Frumos cale lungă depărtată care de aici înainte se gătește, basmul mai frumos grăiește.” (Ispirescu)[5]

2. *Formule prin care se verifică atenţia ascultătorilor*

Astfel de formule sunt identificate numai în repertoriul unor povestitori contemporani. Verificarea atenţiei ascultătorilor obosiţi se face prin rostirea unui cuvânt, la care ei trebuie să răspundă printr-un alt cuvânt. Acest procedeu, apărut după modelul parolei militare, este de origine străină, după cum susţine Ovidiu Bârlea. Modul de verificare a atenţiei se întâlneşte numai pe teritoriul ocupat de fosta monarhie austro-ungară (Moldova de Nord şi Transilvania). Toate cuvintele folosite sunt de origine maghiară: „ciont”(os), „leveş”(supă), „popricaş”, „guiaş”(gulaş).[6]

3. *Formule de trecere*

Formulele de trecere sunt frecvente atât în basmul românesc cât şi în basmele altor popoare. Ele constituie un procedeu de tehnică compoziţională şi nu au o valoare poetică deosebită, fiind folosite numai atunci când se schimbă locul acţiunii, când începe un nou episod. Aceste formule sunt compuse din două părţi, conţin verbul *a lăsa* (uneori *a părăsi*) şi verbul *a vedea* (cu sensul de *a afla*). Prima parte a formulei marchează sfârşitul unui episod, cea de a doua – începutul episodului următor: „Noi să lăsăm pe Inia Dinia acolo la mănăstire şi să vedem ce-o mai fi făcând Triști-Copil” (Vasiliu); „Ei, da să lăsăm pe ţigan să şadă după masă şi să vedem ce-o făcut şoimii lui Frunză” (Vasiliu); „Amu s-o lăsăm pe dânsa acolo în copac şi pe Frunză unde era el şi să ne-ntoarcem la Petrea Viteazul” (Vasiliu); „Amu pe toţi să-i lăsăm unde ar fi ei şi să vedem acești cari-o rămas ce-o făcut” (Vasiliu); „Amu să ne întoarcem iar la palatul împărătesc.”(Rădulescu-Codin) Frecvenţa şi răspândirea tot mai largă a formulelor de trecere în basmul universal demonstrează faptul că ele reprezintă o caracteristică a prozei populare orale şi aici ar trebui căutată originea lor. [7]

[5] Cf. Nicolae Roşianu, *Stereotipia basmului*, Editura Univers, Bucureşti, 1973, p. 103.
[6] Cf. Ovidiu Bîrlea, *op.cit.*, pp.78-79.
[7] Cf. Nicolae Roşianu, *op.cit.*, 1973, pp.106-107.

BDD-A23172 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:16 UTC)

În cadrul formulelor mediane externe există o serie de expresii care nu se pot încadra în niciuna din subgrupele de mai sus, datorită funcțiilor multiple și diverse pe care le au. Se poate aminti expresia *uitasem să vă spun*, urmată de o precizare, pe care povestitorul nu a făcut-o la timpul potrivit și o consideră necesară: „Aruncă feciorul paloșul pe care – uitasem să vă spun – îl fermecase vrăjitoarea, și ce socotiți că s-a întâmplat? S-a luptat singur paloșul cu oastea întreagă și a făcut-o mii fărâme."(Rădulescu-Codin)

Formula *întrebare-exclamare,* folosită de povestitor înaintea unui fapt ieșit din comun care solicită curiozitatea ascultătorilor: „Când se uită el, *ce să vadă*? Din fundul fântânii răsărise o mlădiță de răchită" (Pamfile); „Într-o pădure...nimeri flăcăul peste un copac...*Da nu mă întrebați ce era scris pe el? Ce să fie?* Cu litere de aur era scris...(Rădulescu-Codin) [8]

Atât formulele de trecere cât și cele de solicitare a curiozității sau de verificare a atenției ascultătorilor presupun existența unei narațiuni întinse, bogate în episoade, cu acțiuni paralele. Formulele mediane externe se regăsesc doar în basmul fantastic, prezența lor în celelalte basme e o excepție.[9]

Formule mediane interne

Formulele mediane interne sunt legate de anumite elemente esențiale ale basmului. În cadrul acestor formule se pot identifica cinci grupe distincte:

1. *Formule prin care se definesc unele trăsături ale personajelor basmului sau ale unor obiecte ce aparțin acestor personaje;*
2. *Formule care definesc anumite acțiuni ale personajelor basmului;*
3. *Formule care aparțin dialogului (expresii tipice folosite de personajele basmului);*
4. *„Formule magice" cu ajutorul cărora se declanșează acțiunile ajutoarelor eroului;*
5. *Formule care conțin elemente caracteristice formulelor inițiale.*

1. *Formule prin care se definesc unele trăsături ale personajelor basmului sau ale unor obiecte ce aprțin acestor personaje*

Calitățile eroului din basm sunt fixate în formule de o înaltă expresivitate, șlefuite de-a lungul veacurilor și transmise de la o generație la alta. Din punct de vedere sintactic, afirmă Nicolae Roșianu, formula este o frază compusă din trei propoziții, una principală și două subordonate care se repetă identic. Prima parte a formulei numește elementul de comparat, enunțând trăsăturile acestuia (frumusețe, strălucire etc.), iar a doua parte definește calitatea respectivă. S-au indentificat trei cazuri de folosire a formulei: definirea frumuseții (strălucirii) *eroilor*; definirea frumuseții (strălucirii) *calului*; definirea frumuseții (strălucirii) *palatelo*r împărătești: „Făt- Frumos era atât de mândru și strălucitor, încât la soare te puteai uita, dar la el ba."(Fundescu); „Împăratul avea o fată frumoasă, ca un luceafăr, încât la soare te puteai uita, dar la ea ba."(Popescu); „Se urcară în sus și văzură palatul strălucind astfel, de la soare te puteai uita, dar la dânsul ba."(Ispirescu) „Calul era la fel de mândru și strălucitor ca și stăpânul său, încât la soare te puteai uita, dar la dânsul ba."(Filimon) În majoritatea cazurilor, formula aceasta se referă la strălucirea aurului, a pietrelor prețioase sau la strălucirea argintului. Palatul împărătesc e de aur, calul este de aur sau argint. Raportarea la soare a avut la bază elementul concret al strălucirii metalelor și a pietrelor prețioase. [10]

[8] *Ibidem*, p. 107.
[9] *Ibidem*, p.109.
[10] Cf. Nicolae Roșianu, *op.cit.*, pp.109-111.

BDD-A23172 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:16 UTC)

2. *Formule care definesc anumite acțiuni ale personajelor basmului*

În această subgrupă au fost identificate două variante ale unei formule care marchează două acțiuni: calea lungă pe care o străbate eroul și lupta cu zmeul. Când se referă la drumul parcurs de erou, formulele sunt introduse întotdeauna prin verbele *a se duce* și *a merge,* la timpul trecut: „Făt-Frumos încălecă pe un cal și *se duse*, și iar *se duse*, zi de vară până-n seară, cale lungă să-i ajungă."(Fundescu); „...și *merseră* zi de vară/ până-n seară"(Ispirescu); „*Au mers* ei așa cale lungă/ să le-ajungă."(Stăncescu)

Pentru a marca durata luptei, se folosește aceeași formulă rimată, adaptată la situația dată, verbele (*a merge, a se duce*) sunt înlocuite cu verbul *a se lupta*, tot la timpul trecut: „..și se luptară/ zi de vară/ până-n sară"(Ispirescu). Rima formulei nu este afectată nici atunci când sunt introduse elemente noi: „...se ducea cale lungă/ să-i ajungă,/ zi de vară/ până-n sară,/ *la inimă foc și pară*"(Pompiliu)[11]

3. *Formule care aparțin dialogului (expresii tipice folosite de personajele basmului)*

Formulele din această subgrupă sunt mai frecvente și mai complexe. Cea mai des întâlnită este formula chemării la luptă și a alegerii armelor cu care se va bate eroul. Formula-dialog cuprinde întrebarea zmeului și răspunsul voinicului: „Cum vrei să ne batem – întreabă zmeul. – În buzdugane să ne lovim, în săbii să ne tăiem, ori în luptă să ne luptăm?" – „Ba în luptă – răspunde voinicul – că e mai dreaptă. "(Ispirescu) După dialog urmează formula care marchează durata luptei: „Și se luptară zi de vară până-n sară." În basm, eroul se luptă nu numai cu balauri, zmei, scorpii, ci întâlnește și alți voinici. Conflictul între ei este temporar, situația se rezolvă pe cale pașnică, eroii devenind frați de cruce: „Să ne luptăm, în săbii să ne tăiem, *ori să ne prindem frați de cruce*? – „*Mai bine să ne prindem frați de cruce*."(Antemireanu) Formula care marchează drumul lung parcurs de erou, durata luptei sau dialogul-formulă au fost identificate numai în basmul fantastic. Acest lucru este datorat faptului că basmul fantastic are o acțiune nelimitată în spațiu, eroul parcurge distanțe imense, măsurate în zile și ani.[12]

4. *„Formule magice" cu ajutorul cărora se declanșează acțiunile ajutoarelor eroului*

„Formulele magice" din basm sunt alcătuite după modelul *descântecului*, iar alteori constituind chiar părți din descântec. În privința legăturii descântecului cu basmul, O. Papadima descoperă elemente comune în descântecele de formulă epică. Se întâlnesc zmei, balauri, cai cu puteri supranaturale. Elementele comune apar în domeniul fantasticului, generat de fondul comun al vechilor superstiții.[13] Descântecul e o *formulă magică* ce însoțește un ritual cu funcții precise. În basm, formulele magice apar fie sub influența ulterioară descântecului, fie independent de descântec, direct din ritual. Formulele magice din basm și din descântec, vorbesc de importanța deosebită acordată cuvântului, atribuindu-i-se puteri magice. Fata din dafin i se va înfățișa numai aceluia care i-a aflat secretul, prin formula magică cu ajutorul căreia dafinul se poate deschide: „Deschide-te, dafin verde,/ Să iasă fată curată,/ De soare nevăzută,/ De vânt nebătută,/ De ploaie neudată/ De voinic nesărutată."*(*Fundescu) Fluieraşul fermecat îi îndeplinește eroului toate poruncile: „Fluieraș, frumușel,/ Mititel, gingășel,/ Dacă tu mă iubești,/Vin-acum să-mi slujești!"(Filimon) Este cunoscută și formula care aduce belșug în casa săracului: „Așterne-te (strânge-te) masă-ntinsă cu mâncări și cu lăutari, și cu ceterași."

[11] *Ibidem*, pp. 120-121.
[12] Cf. Nicolae Roșianu, *op.cit.*, pp. 123-124.
[13] Ovidiu Papadima, *Literatură populară română*, Editura pentru Literatură, București, 1968, pp.410-420.

BDD-A23172 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:16 UTC)

Formulele cu puteri magice pun în mișcare ajutoarele eroului, determinând desfășurarea în continuare a acțiunii. Uneori se renunță la formulă, forța magică a cuvântului este preluată de gând. Eroul se gândește si obiectele se pun în mișcare sau acționează direct pentru ca obiectele magice să-și arate însușirile deosebite (pocnește din bici și apar palate de aur și de argint, își pune căciula și se face nevăzut, etc.)[14]

5. *Formule mediane care conțin elemente caracteristice formulelor inițiale*

Această grupă este puțin reprezentată în basmul românesc și universal. În basmul românesc s-au identificat trei elemente ale formulei: spațiul, caracterul veridic al acțiunii și timpul (S, V, T): „Într-o pădure depărtată, de picior de om necălcată, nimeri flăcăul peste un copac mare...”(Rădulescu-Codin); „Apoi merge și merge mereu spre soare-scapătă.”(Ispirescu) Elementul topografic localizează acțiunea ca și în cadrul formulei inițiale, cu deosebirea că în cadrul formulei mediane elementul respectiv se referă la o acțiune concretă a eroului, indicând locul sau direcția de deplasare. Elementul poate fi îmbogățit cu o nouă variantă („*peste nouă mări, peste nouă țări*”): „Fata de împărat se duse, se duse, peste nouă mări, peste nouă țări”(Cătană, Ispirescu, Vasiliu); „Și au dus zmeii pe cele trei surori, nevestele lor, hăt departe, peste nouă mări, peste nouă țări”(Rădulescu-Codin, Fundescu)[15]

Concluziile generale ce se desprind din analiza formulelor mediane sunt următoarele: 1. Formulele mediane se caracterizează printr-o mare diversitate și bogăție, datorate personajelor basmului; fiecare tip de personaj se leagă de o formulă specifică, prin care naratorul îi fixează și îi definește însușiri și acțiuni. 2. Împărțirea formulelor mediane în formule *externe* și *interne* are la bază raportul acestora cu acțiunea basmului propriu-zis. Prima grupă se referă la relația povestitor-ascultător, a doua grupă se leagă direct de anumite elemente ale basmului. 3. Formulele mediane au frecvența cea mai mare în basmul fantastic. 4. Formulele mediane au un loc stabil în cadrul aceluiași basm. Formula de trecere apare numai la schimbarea locului acțiunii, realizând legătura dintre două episoade. 5. Tonul ironic, parodic dispare pe parcursul desfășurării acțiunii, iar povestitorul va folosi în interiorul basmului numai acele elemente din formula inițială care nu pot fi interpretate ironic.

Bibliografie

1. Bîrlea, Ovidiu, *Antologie de proză populară epică*, Editura pentru Literatură, București, 1966
2. Papadima, Ovidiu, *Literatură populară română*, Editura pentru Literatură, București, 1968
3. Roșianu, Nicolae, *Stereotipia basmului*, Editura Univers, Bucureşti, 1973
4. Șăineanu, Lazăr, *Basmele române în comparaţiune cu legendele antice clasice şi în legătură cu basmele popoarelor învecinate şi ale tuturor popoarelor romanice*, Editura Minerva, Bucureşti, 1978
5. Vrabie, Gheorghe, *Proza populară românească*, Editura Albatros, București, 1986

[14] Cf. Nicolae Roșianu, *op.cit.*,pp. 134-142.
[15] *Ibidem* ,p. 143.

BDD-A23172 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:16 UTC)